

İNANIŞLARDA, SÖYLENCELERDE TURNA KUŞU VE GÖÇ YOLLARI

CRANE AND MIGRATORY ROUTES IN BELIEFS AND WHAT ARE TO BE TOLD

ЖУРАВЛЬ И ПУТИ МИГРАЦИИ В НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЯХ

Hayrettin İVGİN*

Özet

Turna kuşu göçmen bir kuştur. Bu kuşun göç yolu ve göç mesafesi oldukça uzundur. O kadar ki Afrika'nın ortalarından, Karadeniz'in kuzeyine; Japonya'dan Sibiryaya kadar bu göç yolları uzanır. O nedenle, dünyada gezen, dolaşan insanların, turna kuşu bir simgesi olmuştur. Ozanlar, aşıklar en çok gezen dolaşan insanlardır. Tabiki tüccarlar, askerler gezgin derviş, avcılar, kervancılar da yaptıkları işleri dolayısıyla gezgin insanlardır.

Yazıda; turna kuşunun bu gezginci niteliğinden hareket ederek aşık ozanların destanlarından, turna kuşuyla ilgili inanış ve niteliklerinden söz edilmektedir. Özellikle ozanların turna destanı ve şiirlerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turna kuşu, âşık-ozanlar, gezgin, göç ve göç yolları.

Abstract

Crane is an immigrant bird. Its migratory route and distance is quite long. That is to say, such routes range from mid of Africa to the north of the Black Sea, from Japan to Siberia. Therefore, crane has been a symbol for those people, including also poet-singers, traveling very much. Certainly, some others like merchants, military people, voyager dervishes, hunters and caravan people also travel a lot thanks to their occupation.

In this work, information is furnished on beliefs and features, legends of poet-singers based on traveling nature in relation to crane. In particular, crane legends and poems of poet-singers are covered.

Key Words: Crane, poet-singers, migration and migration routes.

* Halk Bilimi Araştırmacısı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE

Geçmişte toplumun en çok gezen-dolaşan-turlayan kesimi halk ozanları-âşıklardır. Tüccarların, askerlerin, gezgin dervişlerin, avcılarının, kervancılarının dışındaki meslek mensupları işini gücünü bırakıp neden gezsin ki?

Mesleği gereği sanatını icra etmek için diyar diyar dolaşan âşıklar, pek doğal olarak gezdiği- gördüğü yerlere destanlar düzmüşler, güzellemele söylemişlerdir. Hemen hemen her âşığın bu tür şiirleri bulunuyor. Öyle ki halk edebiyatı araştırmacıları, bilim adamları; halk şiirinin, hatta yalnızca destan türünün tasnifinde bu şiirleri, özel başlık atarak ayrıca gruplandırmışlardır. "*Seyahat- Gezi Destanları*", "*Şehir- Kasaba-Köy Destanları*", "*Gezi ve Tabiat Güzellemeleri*", "*Yol ve Yolculuk Şiirleri*" vb. sınıflandırmalara rastlamaktayız. Bu da şunu gösteriyor ki halk şairleri- âşıkların şiirlerinin önemli bir bölümünü, bu gezi destanları ve söyleyişleri oluşturmaktadır.

Âşıklar çeşitli sebeplerle buldukları ve yaşadıkları çevrenin dışına çıkarlar. Biraz da âşıklık sanatının doğasında, yapısında gurbete çıkmak, köy-köy, şehir-şehir dolaşmak vardır. Ama en önemlisi şudur; içi içine sığmayan bu âşıklar; sazıyla-sözüyle diğer insanları etkilemek, sanatını beğendirmek, sanattaki üstünlüğünü başkalarına kanıtlamak, diğer âşıklarla karşılaşarak kendini onlara kabul ettirmek, hatta onları karşılaşmalarıyla mat etmek, sanatı için gezip görerek yeni temalar oluşturmak isterler. Gezip dolaşma isteğinin başta gelen sebepleri budur.

Ben bu yazımda ozanların-âşıkların yalnızca turnaları gökte dolaştırarak, daha önce gördüğü-gezdiği yerleri ifade ettikleri şiirlere değineceğim. Bu şiirler, destan, güzelleme, semai, koşma olabilir. Bunların bir bölümü türkü haline de gelmiştir. Hatta Alevî cemlerinde semah deyişi olarak bile okunmaktadır. Bu tür ürünlerde âşık-ozan-şair, yolcu kervanlarının bir sembolü olan turnaları, bir noktadan kaldırırlar -ki kendisi o noktadadır- yol istikametini, uğranması gereken menzilleri gösterir, görmesi gereken yerlere selam yollar, türbeleri-yatırları ziyaret ettirir. Bunu turnalara kendisi adına yaptırır.

Elimizdeki turnaları gezdiren bu tür şiirlerin örneği çok eskilere dayanmıyor. Ancak şu bir gerçek ki âşıkların turnaları gezdirdikleri yerler ile Anadolu'nun tarihî yolları birbiriyle örtüşüyor. Demek ki âşıklar turnaların kendi doğal yollarını işaret etmemektedirler. İşaret ettikleri, kendi arzusu olan, o yıllarda ve dönemlerde kullanılan yollar üzerindeki kent ve köylerdir.

Hemen hemen her âşık ve halk şairi, turnalar kanalıyla, özlemine çektiği ve sevdiği yerleri seyahat ettiren şiirleri denemişler ve böyle ürünleri ortaya koymuşlardır.

Turna; uzun boylu, uzun bacaklı bir hayvandır. Ekolojik dengesi henüz bozulmamış doğal olarak sulak yerlerde konaklayan göçmen bir kuştur. Bütün dünyada maalesef nesli tükenmektedir. Türkiye'de yalnızca Hacibektaş ilçesine yakın yerde bulunan Malya/Seyfe ovasındaki göle gelmektedirler.

Turna'nın Lâtince'de adı "Grus"tur. Çok çeşitleri bulunuyor. Japonya'dan Türkiye'ye uzanan mevcut bozkırlarda yaşayan bir türü vardır ki buna (Grus Grus) adı verilir. Bunların tüyleri gri renktedir. Tüylerinin uçları siyahtır. Boyunlarının bir bölümü de siyah tüylüdür. Tepelerinde kırmızı bir bölüm bulunur. Taçlı turna, telli turna, allı turna, ak turna, gri taçlı turna, kırmızı taçlı turna, Afrika turnası gibi türleri bulunmaktadır.

Düzenli katarlar halinde, özellikle Japonya'dan başlayıp tüm Asya kıtasını geçerek Batıya kadar yükseklerden uçarak göçen bu iri kuşları her yerde insanlar kutsallaştırmış ve saygı duymuşlardır. Muhteşem ve seyri hayranlık uyandıran bir çiftleşme dansları bulunmaktadır. Bu nedenle bu çiftleşme görüntüsü, Japonya, Kore, Çin, Sibiryaya, Türklerde ve birçok kavimlerde insanların danslarına ilham kaynağı olmuştur. Danslarının adlarını bile

“turna dansı” koymuşlardır. Alevî semahlarında “turna semahı”nın olduğunu zaten biliyoruz.

Uyumaları tek ayak üstündedirler, tünemezler. Diğer ayağının pençeleri arasına bir taş tuttururlar ve bir tehlike anında bu taşı yere düşürdüklerinde çıkan sesle turna sürüsünü uyandırdıklarına inanılır. İşte bu sebeple turna “tehlikelere karşı hazırlıklı olmayı” temsil eder. Hatta, az sayıda yavru yetiştirdikleri için “uzun hayatı”, tek eşle yaşadıkları için “aile birliği ve sadakatı” da temsil ederler.

Turna kuşu, göçtüğü yerlerde özellikle zehirli yılanları da avlayarak beslenirler. Bunun için turna, yararlı görülmüştür. Hatta doğru resim sanatında turnanın zehirli yılanları avlaması çok görüntülendirilmiştir.

Turna kuşu, Osmanlı Ordusunda Yeniçeri Ocağının simgesi de olmuştur. Yeniçeriler borklerinin önünde, alınlarının üzerindeki özel yerde turna tüyü de taşımışlardır. Özellikle Doğu Anadolu’da gelinlerin başına turna tüyü takılması son yıllara kadar bir gelenek olarak devam ediyordu. Hatta, İç Asya Türklerinde ve Moğollarda, konargöçer toplumlarda rütbe işareti olarak turna tüylerinin serpuşlara ve başlıklara takıldığını biliyoruz. Aslında turna tüyü takmak, turnanın gücünün elde edileceğine inanmaktan geçer. Turna yükseklerde uçar, Şaman inancına göre insanlar ölünce göğe yükselir. Bu turna tüyü onu daha çok yükseklerle ulaştıracaktır diye düşünülür. Uçmak, Şamanlarda cennete gitmektir, Tanrıya kavuşmaktır. O sebeple ölenin ardından “Durağı uçmak olsun” diye dua edilir. Turna kuşunun tüylerinin Asya kıtası kavimlerinden savaş sırasında savaşçılara cesaret versin diye takıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Orta Asya’da her kavmin kendine özgü bir hayvan atası bulunmaktadır. Ancak bu kavimlerin ortak kültü turnadır. Hatta bazı boyların turna kuşuna, düşmanlardan korunmak için tapındıkları da gözlemlenmiştir.

Anadolu halk kültüründe turna motifinin ve simgesinin çok sayıda türküde, şiirde yer aldığı bir gerçektir. Alevî Turna Semah’ı bu sembolün ne derece benimsendiğini açıklamaktadır.

Türk toplumları konargöçerlikten yerleşik düzene geçince ve İslâmiyeti kabul edince, turna figürünün, totemik ve ilâhi karakteri, yerini; aşkıtan maşuka, dosttan dosta ve insandan kutsal varlıklara mesaj taşıyan bir haberci niteliğine bırakmıştır.

Bektaşiler turnanın çıkardığı sesi Hz. Ali’nin sesiyle özdeşleştirmişlerdir.

“Hazret-i Şah’ın avazı
Turna derler bir kuştadır
Bakışı arslanda kaldı
Döğüşü dahi koçtadır.”

Turnalar yüksekten uçarlar, sürüler halinde dolaşırlar. Kondukları yerlerde halka (çember) halinde bulunurlar, hatta bu halkanın (çemberin) ortasında lider turna bulunur. Bu düzen, Yeniçeri teşkilatında da aynen uygulanmıştır. Yeniçeri Ocağı’nın önemli bir subayı Turnacıbaşıdır. Bu subay turnaların beslenmesinden sorumlu olduğu gibi; devşirilen çocuklardan sorumluydu. Turnacıbaşı adlı subay, devşirilecek çocukların fethedilen yerlerden toplanmasıyla da görevliydi. Devşirilen çocukların eğitimi sırasında çember (halka) halinde oturduklarını ve ortada Turnacıbaşı subayının veya onu temsil eden amirin olduğunu biliyoruz. Sefer sırasında da yürüyüş kolunda iken aynen turna katarı gibi düzen aldıkları da bir gerçektir.

Bu sebeple, Yeniçeri yoldaşlığı bir çeşit turna yoldaşlığıdır. Turna, Yeniçerilerin inanç dünyasına da ışık tutmaktadır.

Neden turnalar kanalıyla bu gezi ve yolculuk şiirleri ortaya konuyor? Öncelikle, turna çok zarif bir hayvandır. Bu güzelliğinin yanı sıra çok uyumlu bir yolculuk düzenleri vardır. Turnalar kavgacı, yırtıcı kuşlar değildir. Barışın simgesi olarak görünürler. Ötüşleri kulağa hoş gelir, katar katar uçarlar. Sanki bir derviş tavırları ve havaları vardır. Ötüşlerinde bir gariplik "feryad-ü fığan" duygusu vardır ve nazlı-nazlı öterler. Gökte süzülüşleri göze çok hoş görünür. Turnalar kıtalar arasında giden-gelen göçmen kuşlardır. Dayanıklılırlar, zararsızdırlar, nereye gittikleri, nereden geldikleri çok da malum değildir. Gagalarında genellikle çiçek tutarlar, bu husus onları daha da sevimli hale getirir.

Avcılar tarafından turna kuşu avlanmaz. Avlayanlara pek iyi gözle bakılmaz. Halk arasında, "Turnayı gözünden vurmak" deyimini olsa da turnayı avlamak uğursuz sayılır. Halkımız ona silah doğrultanları gördükçe, duydukça gönüllerinde büyük bir acı duyarlar.

İnme turnam inme sen bu pınara
Avcı tuzak kurmuş var yolun ara
Cümlenizin işin Mevlâm onara

İki turna gördüm akli karalı
Avcı vurmuş sağ böğründen yaralı
O da bencileyin bahtı karalı

Halkımızın nazarında turnanın bir tek düşmanı vardır ki, o da kuzgundur. Bu sebeple kuzguna, karakuş derler. Eğer turna yaralanır veya kuzgunun eline düşerse, gözlerinden yaşlar dökülerek insan gibi ağlar. Bu sebeple turnaya halkımız çok acır ve ona sempatiyle bakar.

Turna, "haberci", "başı kepezli", "tüyü yeşilli", "gözü kınalı", "nazlı" kuştur halkımızın gönlünde. Turna barışçıdır ama karakuşa ve alıcı fellah kuşuna karşı gökyüzünde nasıl yiğitçe savaştığını gören insanlar, bunları birer "asker kuş" olarak tanımlarlar.

Turna halkın nazarında bir gelin gibidir. Çünkü başı tellidir, havada güneş altında uçarken kanatları pırl pırl parlar. "Aşk ve göç" kuşu olarak gurbetteki gönül dertlilerine en sadık bir postacıdır. Gökyüzünde halkalanırlar veya saf saf sıralanırlar, bazen de birbirlerinin etrafında dans ederler, kendi etraflarında dönerler, karşılıklı ilerlerler, birden bire dururlar. Boyunlarını ileri iterler, geri çekerler, kanat yayarlar, adeta aşağıda kendilerini seyredenlere selâm verirler. Gerçekten bu hareketler doğu illerimizde bugün dahi oynanan "Turna Barı"nın ortaya çıkmasına sebep olmuş, bu oyun bu anlayıştan doğmuştur.

Birçok Alevi âşığında Hz. Ali ile turna arasında bir ilişki olduğu duygusu vardır. Bu sebeple Alevi cemlerinde "turna semahı" en çok dönülen ağır semahlardandır. Hatta semah dönenler ezginin vuruşuna göre kollarını yana açarak art arda yürürler. Bu turnaların uçuşunu andırır. Dönüşlerin hızları da yine çalınıp-söylenen deyişin vuruşuna göredir. Semahın sonlarına doğru hızlanırlar.

Burada konumuz "Turnalar semahı" olmamakla birlikte âşıkların-şairlerin neden kendilerine bir temsilcisi olarak turnaları seçtiğine işaret etmek isterim. Kul Hüseyin mahlaslı bir deyişin semah olarak dönüldüğüne dair şu örneği vermek istiyorum.

Devredip gezersin dâr-ı fenayı
Bağdat diyarına vardın mı turnam?
Medine şehrinde Fatma Ana'yı
Makamı andadır gördün mü turnam?

Biz de “beli” dedik, bizden uluya
İman aldık ikrar verdik Veli'ye
Necef deryasında İmam Ali'ye
Bu deryaya yüzler sürdün mü turnam?

Medayin şehrine, Selman'a varıp
Bağdat'ta Kâzım'ın kabrini görüp
Baş eğip hem eşiğine yüz sürüp
İkrara bend olup durdun mu turnam?

Hür Şehid de Kerbelâ'da çürümez
Haktan izin yoktur, kalkıp yürümez
İmam Hüseyin'in kanı kurumaz
Şehitler serdarın gördün mü turnam?

Hazreti Eyüb'ün nikabın kaldır
Tende iki kurt var, neye maildir
Biri ipek sarar, birisi baldır
Bunların sırrına erdin mi turnam?

Behlül evcik yapar idi zeminde
Makamını gördü uçmak evinde
Tılsımı da erenlerin ceminde
Kırkların darına durdun mu turnam?

Veysel Karan gezer idi Yemen'de
Serin verdi on iki imam yolunda
İmam Mehdi hangi vakt-ü zamanda
Nasıl zuhur eder sordun mu turnam?

Kul Hüseyin der ki, Hakk'a varalım
Varıp dergâhına yüzler sürelim
Can baş feda edip Şah'ı görelim
Sen de o suhanı gördün mü turnam?

Bu semah deyişinde Bağdat, Medine, Necef, Medayin, Hür Şehid, Kerbelâ, Yemen gibi yerlere turnaları götürüp, onlardan ne gördükleri ve ne sordukları isteniyor.

En güzel “Turnalar” şiiri, 1830 yılında Sungurlu'nun Yazır köyünde doğup 1904 yılında aynı köyde 74 yaşında ölen Sefil Ali'ye aittir. Bu şiir bir "Zincirbent Destan"dır. Şiir çok çeşitli yerlerde başka âşık ve şairlerin adına da yayınlanmıştır. Orijinal hâli şöyledir:

Üç turna uçurdum Yozgat dağından
İzin aldım ağasından beyinden
Başı boz dumanlı Çavuş köyünden
Erzurum iline konun turnalar

Çok olur Erzurum'un ağası beği
Önümüze gelen Bayburd'un dağı
Çayırılı çimenli yolların sağı
Aşkale ovasına konun turnalar

Aşkale ovasında telleri ırgan
Dertli âşıkların sinenin doğran
İhmal etmen turnam Tokad'a uğran
Kazova çölüne konun turnalar

Tez gelir Kazova'nın baharı yazı
Önümüze gelen Yenihandüzü
Çiftlikli çimenli koca Sivas'ı
Ulaşın köyüne konun turnalar

Ulaşın köyü de kökten görmeli
Çıkıp delik taş a methin vermeli
Kâfir inancılığı özden ırmak
Saççağız suyuna konun turnalar

Saççağız'dan kalkın Gürün'e uğran
Âşğın dardını gerekmen n'eylen
Albistan beyine çok selam söylen
Kızlar kalesine konun turnalar

Kızlar kalesi yüksek havalı uçun
Çaydar gediğini selamet geçin
Şol Koca Zeytin 'den bir bade için
Maraş'ın altına konun turnalar

Maraş'tan aşağı Kâfir dağları
Çıkarın karayı giyin ağları
Elleri mızraklı Türkmen beğleri
Amuk ovasına konun turnalar

Amuk ovasında içerler şarap
Küçüğü büyüğü dil bilmez Arap
Koç yiğit vatanı şol koca Halep
İreyhan'dan yükün tutun turnalar

İreyhan'dan kalkın uğran Cisir'e
Çiftliği geçince varın Mısır'a
Seyir eylen gelip geçen esire
Orda vatan tutun kalın turnalar

Sefil Ali'm dediceğın ararsan
Turnaların mevcudunu sorarsan
Yüz elli turnaya kail olursan
Verin ceremesin alın turnalar

Turnaları tek tek ve çok düzeyli bir şekilde gezdiren âşık şiirleri var. Bunlar o kadar çok ki örneklerin hepsini buraya almak, bu yazımızın sınırlarını aşar ve gereği de yoktur. 19. yüzyılın âşıklarından Çorum-Alaca'nın Bahadın köyünden Âşık İbrahim, Samsun-

Bafra'da bulunduğu bir sırada hastalanmış. Konuk olduğu evin odasından çıkmış, dışarı bakmış ki turnalar uçuyor. Hemen eşi Senem'e turnalar aracılığıyla, turnalara bir yol haritası çizerek selam göndermiş. Bu şiirle ilgili olarak âşığın köyünde bir söylenti, bir anlatı, kitaplara dahi geçmiştir. Bu anlatı şöyle:

"Âşık İbrahim'in şiir ile gösterdiği yolu izleyerek köyüne kadar, turnalar gelmiş. Evin üzerinde turna katarı dönmeye başlamış. O sırada damda buğday sergisi bekleyen karısı Senem, turnaların birkaç kez daire çizerek dönüşünden bir şeyler, sezinlemiş. Aylardır aynı özlemi çeken, karışık düşlerden başı hoş olmayan Senem, turnalara kucak açarak:

'Turnalaaar! İbrahim'dan bir haber?' diye, yanık sesle yalvarmış. Kılavuz turna peşindekileri hızlandırmış, oluk gibi Senem'e doğru akarken bir telek bırakmış. Geçip gitmiş sonra da. Senem'in sevincine diyecek yokmuş. Teleği alıp koynunda saklamış. Elini sıkı sıkıya üzerine bastırmış. Haftalardan, aylardan sonra Âşık İbrahim sağ selamet evine döndüğü gün, emaneti koynundan çıkartıp göstermiş. 'Selamınan sağlık haberını, turnadan aldım. Aha işte!' demiş."

Âşık İbrahim'in şiiri şöyle:

Hasta düştüm bi-mecalim Bafra'da
Bildir ehvalimi yare durnalar
Seher vakti hüb avazım hüb zade
Düşürdüm efkarım yare durnalar

Sakın durnam Canik dağı bazından
Geç köprüyü Tavşan dağı yüzünden
Merzifon'un Hacıköyü düzünden
Doğru gidin bir katere durnalar

Çıkın Çeç beline orda çığlanım
Enin Düvenci ovasında benlenin
Elvan Çelebi de bir gece eğlenin
Orda Gülzârı seyredin durnalar

Uğraman Çorum'a geçin solundan
Himmet alın Abdal Ata dilinden
Hatap boğazından Küre belinden
Doğru gidin bir katere durnalar

Pervaz kurup arş yüzüne çekilin
Gün doğmadan Alaca'ya dökülün
Orada İsmail Beyden sakının
Size yavru bazı salar durnalar

Hüseyingazi'ye konun da gidin
Yörük aşk atına binin de gidin
Akkavak suyunda yunun da gidin
Doğru bir katere gidin durnalar

Hüseyingazi'ye konup göçesin
Bozok'a doğru da dönüp uçasın
Darıcı'yı bir ehvence geçesin
Ordan öte selamettir durnalar

Arzun Kababel mi Köhne pazarı
Orda koydum efkarımı zarımı
Bahadın'da **İbrahim**'in yarını
Sağ-selâmet haber verin durnalar

Günümüz âşıklarından bugün Eskişehir'de hayatını sürdüren 1931 doğumlu Yusufelili Âşık Pervanî'nin "Turnalar Destanı" çok özgün bir şiidir. Bu şiir de bir "Zincirbend Destanı"dır.

Turnalara; hem kutsal yerleri, hem de şehirleri, dağları, ovaları, kaleleri ve o yerlerin ünlü kişilerine uğramaları ricasıyla kaleme aldığı şiiri, gezi ve yolculuk destanına iyi bir örnek teşkil ediyor.

Yeşil turnam durun ben de geleyim
Sucettin Veli'ye erin turnalar
Seyit Battal Gazi'ye de uğrayın
Huzurunda divan durun turnalar

Avcılar vurmasın çıkın havaya
Emanet olunuz yüce Mevlâ 'ya
Nasreddin Hoca 'dan Yunus Emre'ye
Türbesine kanat gerin turnalar

Adûlar girmesin Beytülharam'a
Ankara'da varın Hacı Bayram'a
Bektaşî Veli'de durun selama
Mübarek nurundan derin turnalar

Gözlerim görmüyor kan ile yaştan
Muhabbet eyleyin her iki baştan
Aşk şarabı için Hacı Bektaş'tan
Oradan Mevlâna 'ya varın turnalar

Mevlâna hünkârı edin ziyaret
Mesnevi kitaptan okuyun ayet
Yola devam edin olun selâmet
Şemsi Sivasî'ye erin turnalar

Şemsi Sivasî'nin müritlerine
Halk ozanlarına sadıklarına
Veysel Baba'sına âşıklarına
Niksar'da Emrah'ı sorun turnalar

Emrah'lı Nîksar'da eyleyin mola
Aşkın muhabbeti kalbine dola
Oradan havalanın koyulun yola
Erzurum dağları serin turnalar

Nazar edin Palandöken Dağı'na
Kar düşmüş mü bakın göğsün ağına
Selâm İbrahim Hakkı Hazretleri'ne
Hak-i paye yüzü sürün turnalar

Palandöken Dağları'nda eylenin
İçin soğuk sularını dinlenin
Narman'da Âşık Sümmani'ye uğrayın
Mezarına postu sarın turnalar

Alçaktan gitmeyin yüksekten uçun
Serhat kalesine muhabbet saçın
Ceyhuni Baba'dan Çıldır'a geçin
Şenlikî Baba'yı sarın turnalar

Tadarsınız peynirinden, yağından
Gül toplayın ovasından bağından
Allahüekber'in geçin sağından
Kaçkar Dağlar'da oturun turnalar

Kaçkar Dağları'nın esen yelinin
Lale nergizinin gonca gülünün
Artvin vilayeti Yusufeli'nin
Âşıklar yurduna girin turnalar

Turnam kulak verin Çoruh sesine
Kırmızı gülüne menekşesine
İkrârî, Mahirî Muhibbi'sine
Lal ü gevherini görün turnalar

Kaçkar'dan ayrılmı yüksekten uçun
Basra'ya uğrayın Bağdat'a geçin
Kadir Geylânî'ye muhabbet açın
Kerbela 'da mekan kurun turnalar

Kerbela Çölü'nde varın oturun
İmam Hüseyin 'e selâm götürün
Mübarek nuruna varın yüz sürün
Ehi-i beyte kıyam durun turnalar

Kerbela'dan kalkın çıkın havaya
Emanet olunuz yüce Mevlâ'ya
Kudüs'e uğrayın, gidin Kâbe'ye
Kutsal topraklara girin turnalar

Beyt'ül mukaddesten çıkın Mina'ya
Ravze-i Şerifi şol kibriyaya
Resul-i Ekrem 'i görün turnalar
Pervanî'den selam verin turnalar

Bu yazıyı hazırlarken pek çok "turna şiiri" ile karşılaştım ve bunların bir bölümünün tespitini yaptım. Hepsini buraya örnek almak gereksiz diye düşünüyorum. Bazı âşıklar tek bir turna şiiri ile yetinmemişler, bir kaç tane ortaya koymuşlardır. Meselâ; 19. yüzyılda yaşamış, Kırşehir-Mucurlu Türkmen Âşığı Hüseyin'in iki turna şiiri bulunuyor. 1843-1913 yılları arasında yaşamış Malatya-Hekimhan-Güvenç köyünden Âşık Esirî'nin de "Telli Turnam", "Saz Turnam" adlı iki şiiri ancak beşer dörtlükten oluşuyor.

Bayburtlu Hicranî'nin Konya çölünden kaldırıp Erzurum'da Abdurrahman Gazi'ye gönderdiği turnalar şiirini yazmak istiyorum:

Kalkın turnam kalkın Konya Çölü'nden
Bele Dağları'nı aşın turnalar
Alın mektubumu hasret elinden
Şirin Ankara 'ya düşün turnalar

Geç Kırıkkale'den Elmadağı'ndan
Kayseri'den Erciyes'in sağından
Bir diylem var geç Sivas'ın bağından
Orda da durmayın kalkın turnalar

Zara'ya uğrayın Karabağı'ndan
Suşehri'ne girin Çatalçayı'ndan
Karaysar Bağına uğrayın erden
Orda da durmayın kalkın turnalar

Avcılar dadanır Kelkit özüne
Bir selâm ver Çekevi'nin düzüne
Geçince oradan Bayburt gazına
Orda da durmayın kalkın turnalar

Kopdağı, yüksektir benzer hümâya
Çekin kanatları çıkın havaya
Geçince orayı kon Aşkale'ye
Orda da durmayın kalkın turnalar

Sazlıktır ovası koyun kuzuya
Sakın uğramayın Karayazı'ya
Erzurum 'da Abdurrahman Gaziye
Hicrânî'den selâm verin turnalar

Bunlardan başka "Turnalar" şiiri bulunan bazı âşık ve şairlerin adları örnek olsun diye sadece listelemek istiyorum. Bu şiirlerde geçen yer adları da verilmiştir:

1. Avşar Şairi Seyid Osman (12 dörtlük)

Anavarza çölü, Savrun, Cumbaş, Bucak, Taban, Hacın, Karsavran, Hökeççe, Teke suyu, Çukurova, Kuruçay, Kılıçkaya, Deve Yokuşu, Mandal, Taf, Yoncalı Dere, Sindel, Bozok, Akdağ, Ganık gölü vb.

2. Sivashlı Âşık Tabibî (11 dörtlük)

Hind-i Yemen, Şemdinli, Yüksekova, Sazgun, Kerimağa Suyu, Tekirova, Başkale, Hoşab Kalesi, Van Gölü, Nemrut Dağı, Nemrut Çeşmesi, Bitlis Deresi, Kirtlar Düzü, Karzan, Dicle, Diyarbakır, Gölçük Gölü, Elazığ, Dersim Dağları, Çat, Malatya Düzü, Yeşil Ova, Karagöl, Bostankaya, Sivas vb.

3. Geyceklî Âşık Hasan (17 dörtlük)

Hacıbektaş, Avanos, Kızılırmak, Ürgüp, Niğde, Bor, Pozantı, Tarsus, Adana, Osmanîye Islâhiye, Halep, Bağdat, Kerbela, Musul, Şam, Kudüs, Cidde, Medine, Arafat dağı, Mekke vb.

4. Âşık Garip Bektaş (4 dörtlük)

Erzurum, Aşkale, Özler köyü vb.

5. Âşık Erol Şahiner (7 dörtlük)

Ağrı-Aladağ, Horasan, Pasinler, Palandöken, Amasya, Hacı Bektaş, Ankara, Çamlıbel, Eyüb, Konya, Harran Ovası, Toros Dağları, Mısır, Nil nehri, Kerbelâ, Medine, Kâbe vb.

6. Samsunlu Âşık Yazar Erçinli (4 dörtlük)

Lâdik, Sazlı Göl, Beylik Çayın, Tersakan Suyu, Boğdum Boğazı, Alışlı köyü vb.

7. Alacalı Ozan Gazi Barışcan (10 dörtlük)

Ankara, Ayvalı, Etlik, Hacı Bayram, Hüseyin Gazi, Elmadağ, Haydar Sultan köyü, Kırangıç Dağı, Malya Çölü, Hacıbektaş, Çiçekdağı, Sungurlu, Budaközü Deresi, Hüseyinova, Garipçe, Yılıkcı, Curfalık, Eskiyyapar vb.

8. Hekimhanlı Âşık Ahmet Yeniceli (14 dörtlük)

Kible, Tebriz, İsfihan, Ağrı, Horasan, Pasinler, Erzurum, Çat, Erzincan, Kemah, Divriği, Sivas, Turhal, Tokat, Ulaş, Darende, Malatya, Derme Suyu, Nuşar, Fırat Suyu, Ergani, Diyarbakır, Musul, Halep, Bağdat, Kardelen, Kudüs, Arafat Dağı, Mekke, Medine vb.

9. Ahıskalı Ali Paşa (8 dörtlük)

Bağdat, Basra, Mısır, Aspinza, Ahıska, Tiflis, Kafkas, Barcon vb.

Bunların dışında; Borlu Kemalî Baba (4 dörtlük), Çamsıklı Âşık Ali Rıza Yalçın (5 dörtlük), Niğdeli Ozan Fikret Dikmen (4 dörtlük), Kelkitli Âşık Kul Nuri (3 dörtlük), Türkmen Ozan Süleyman Özçelik (4 dörtlük), Ozan-Şair Nedim Uçar (4 dörtlük), Hekimhanlı Âşık Birfanî (4 dörtlük), Sivashlı Âşık Ali Dayı (6 dörtlük), Sivashlı Ozan Mahmut Sağlam (7 dörtlük), Sungurlulu Halk Ozan Sefil Eröksüz (4 dörtlük), Kağızmanlı Recep Hıfzı (6 dörtlük), Tokatlı Âşık Kul Semâî (5 dörtlük), Afyonkarahisarlı Şair Çizmecioğlu Vehbi (5 dörtlük), Sivashlı Âşık Ruhsatî (4 dörtlük), Sivashlı Âşık Gafilî (5 dörtlük) gibi âşıkların da turnalar şiiri bulunuyor.

KAYNAKLAR

1. Taner ARTVİNLİ, *Yusufelili Âşık Pervani/Hayati-Şiirleri-Karşılaşmaları*, Ürün Yayınları, Şahin Matbaası, Ankara 2001, s. 67-68
2. Fuad BOZKURT, *Semahlar (Alevi Dinsel Oyunları)*, Cem Yayınevi, 2. Basım, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1995, s. 60-62
3. Sabri Özcan SAN, *Âşık Hicranî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 715, Ofset Repromet, Ankara 1987, s. 143
4. Arif BAŞ, *İki Yüz Yıl Ötelerden Sesi Gelen Âşık İbrahim*, Şark Matbaası, Ankara 1973, s. 8-9
5. Dr. Hâmit Zübeyr KOŞAY, *Makaleler ve İncelemeler*, Ay yıldız Matbaası, Ankara 1974, s. 63-71
Not: Bu kitapta "Tarihi Yollar ve Halk Bilgisi" adlı ve Ülkü Dergisi, Cilt: 3,16 Mart 1943, Sayı: 36, s. 10-11'de yayınlanan yazı, konumuzla tamamen ilgilidir.
6. Hayrettin İVGİN, "XIX. Yüzyılın Bilinmeyen Halk Ozanı: Âşık Sefil Ali", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (Ayrıbasım)*, Devran Matbaası, Ankara 1992, s. 113-125
7. Prof. Dr. Şükrü ELÇİN, *Çocuklarımıza Şiirler*, 2. Baskı Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 360, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1986 (Ekim), s. 206
8. Baki Yaşa ALTINOK, *Anadolu'da Türkmenler- Bir Türkmen Ozanı: Âşık Hüseyin*, Ocak Yayınları, Poyraz Ofset, Ankara 2000, s. 61-62 ve 138
9. Alparslan AYRAL, *Âşık Gafili*, Sivash Âşıklar Dizisi: 5, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 1995, s. 100
10. Eflatun Cem GÜNEY-Çetin Eflatun GÜNEY, *Âşık Ruhsatı-Hayati ve Şiirler*, İstanbul Maarif Kitaphanesi Halk Şairleri Serisi: 8, Naci Kasım- Maarif Matbaası, İstanbul 1981, s. 48
11. İrfan Ünver NASRATTİNOĞLU, *Afyonkarahisarlı Şair Çizmecioglu Vehbi*, Ankara 1981, s. 48
12. Âşık Kul SEMAÎ, *Geldim Erenler (Şiirler)*, Mayataş Matbaacılık, İstanbul 1973, s. 73
13. Nurettin TEMEL, *Kağızmanlı Halk Şairleri ve Âşıkları*, M. Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 75, MEB Basımevi, İstanbul 1988, s. 64-65
14. Halk Ozanı Sefil ERÖKSÜZ, *İnsanca (Şiirler)*, Sel Ofset, Ankara 1997, s. 113
15. *Mamak'ta Yaşayan Halk Ozanları Şiir Antolojisi*, Mamak Belediyesi Yayınları: 2, Baydan Ofset, Ankara 1997, s. 193-194
Not: Bu antolojinin 193-197 sayfaları arasında Ozan Mahmut Sağlam ve şiirleri ile ilgili bilgiler bulunuyor.
16. Kadir PÜRLÜ, *Âşık Ali Dayı- Hayati ve Şiirleri*, Esnaf Ofset Matbaacılık, Sivas 1992, s. 83-84
17. Prof. Dr. Osman KAZANCI-Mehmet YARDIMCI, *Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri*, Açıksoz Yayınları, Özmert Ofset, Malatya 1993, s. 134, s. 137, s. 225 ve s. 265

Not: Bu antolojinin 104-137 sayfaları arasında Âşık Esiri, 225-229 sayfaları arasında Hekimhanlı Âşık Ahmet, 254-270 sayfaları arasında Âşık Birfanî'nin hayatı ve şiirleri bulunmaktadır.

18. Nedim UÇAR, *Umutlar Sevmekle Başlar "Yeşil Vadiler" (Şiirler)*, Uğur Ofset, Eskişehir 2000, s. 62.

19. *Türkmen Ozanı SÜLEYMAN (Şiirler)*, İskenderun 2001, s. 46

20. Hayrettin İVGİN, *Âşıklar Dünyasında AŞ-DER (Antoloji)*, Ankara Halk Âşıkları Kültür ve Araştırma Derneği Yayınları: 1, Fersa Matbaacılık, Ankara 1998 s. 110

Not: Antolojinin 110. sayfasında Âşık Kul Nuri olarak tanınan Nurettin Turhan'ın hayatı ve "Turnam" adlı şiiri bulunmaktadır.

21. Fikret DİKMEN, *Sulara Türkü Yazdım (Şiirler)*, Genişletilmiş 2. Baskı, İskender Ofset Matbaacılık, Niğde 2001, s. 107

22. Edremitli Mehmet ÇAKIRTAŞ, *Çakırtaşın Damlalar (Şiirler)*, Doğu Matbaası, Ankara 1945, s. 36

23. İsmail METİN, *Ali Rıza Yalçın, Çamşık Hüseyin Abdal Derneği Yayınları: 5, Ümit Ofset Matbaacılık, Sivas 2002, s. 72*

24. Tevfik ÖZKULAT-Nail TAN, *Borlu Kemalî Baba*, Nüve Matbaası, Ankara 1973, s. 24

25. Tahir Kutsi (MAKAL), *Dadaloğlu*, 3. Baskı, Toker Yayınları: 50, İstanbul 1987, s. 25-26

Not: Kitabın 25-26 sayfaları arasında Avşar Şairi Seyid Osman'ın turnalar şiiri bulunmaktadır.

26. Alparslan AYRAL, *Sivaslı Âşık Tabibî*, Sivaslı Âşıklar No; 1, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994, s. 133-134

27. *Geycelikli Âşık Hasan'ın Bütün Şiirleri ve Hayatı*, Sağlam Kitabevi, Ülkü Matbaası, İstanbul 1977, s. 25-27

28. Halk Ozanı Erzurum Âşık Garip BEKTAŞ, *Geldim (Şiirler)*, Haşmet Matbaası, İstanbul 1985, s. 39

29. Mustafa ATASEVER, *Anadolu'dan Esintiler/Âşık Erol Şahiner- Hayatı ve Şiirleri*, Kaplan Ofset İstanbul 2004, s. 154-155

30. Ali KAYIKÇI, *Samsunlu Halk Şairleri ve Âşıkları*, Samsun Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 3, Aksiseda Matbaası, Samsun 1991, s. 188

Not: Kitabın 170-191 sayfalar, arasında Âşık Yaşar Erçinli'nin hayatı ve şiirleri bulunmaktadır.

31. H. Hüseyinoğlu Ozan Gazi BARIŞCAN, *Baba-Oğul Dergâha Varış (Şiirler)*, Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 2001, s. 122-123

32. Yrd. Doç. Dr. Ayfer YILMAZ, "Ahıska Türklerinin Edebiyatına Dair", *Bilge / Üç Aylık- Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi*, Sayı: 44, Bahar, 2005, s. 10-25

33. Mahmut Ragıp GAZİMİHAL, "Halk Sanatında Turna", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Cilt I, Sayı: 6, Kasım 1950, s. 244-247.

KÜLTÜR EVRENİ - UNIVERSE OF CULTURE - ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

34. Hayrettin İVGİN, “Türk Halk Şiirinde Turnaların Gezi Yolları”, *KIBATEK Gezi Edebiyatı Sempozyumu*, Yayına Hazırlayanlar; Dr. Kafiye YİNANÇ-Metin TURAN), Ankara-(Tarihsiz), s. 335-345.

36. Erdal KÜÇÜKYALÇIN, *Turna'nın Kalbi/Yeniçeri Yoldaşlı ve Bektaşilik*, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s. 19-22.